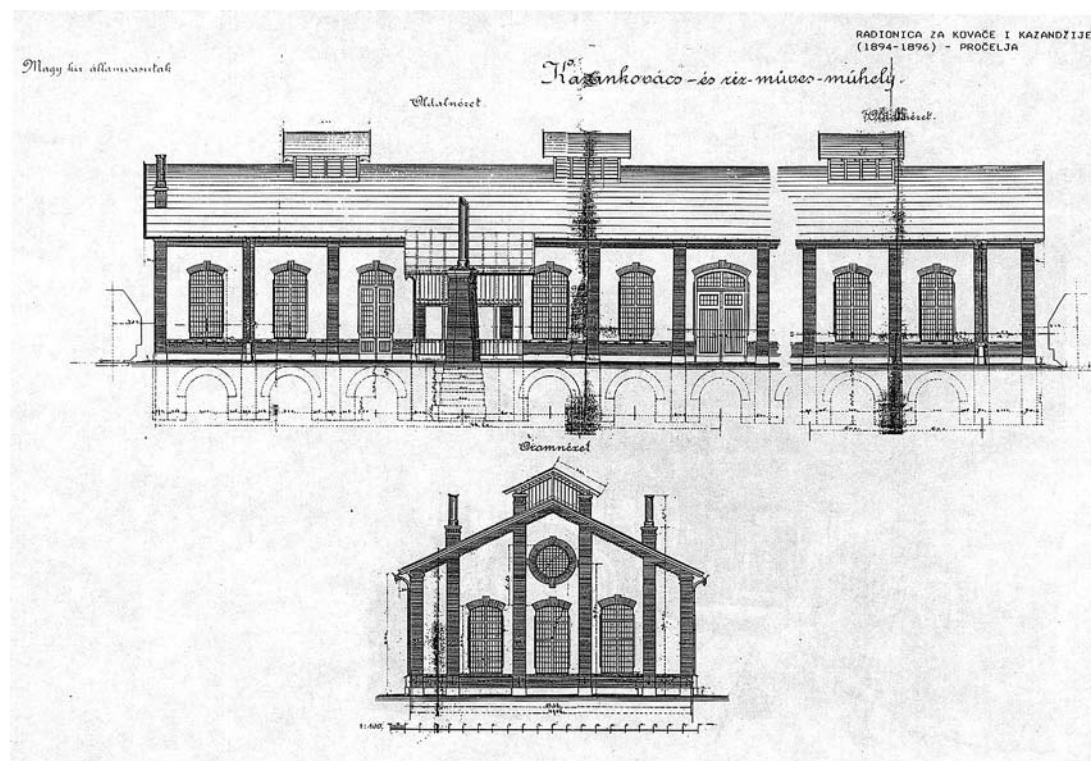


OD STROJARNICE DO MUZEJA: POTICAJNI PROJEKT MUZEALIZACIJE ZAŠTIĆENE ŽELJEZNIČKE INDUSTRIJSKE BAŠTINE U ZAGREBU

HELENA BUNIJEVAC □ Hrvatski željeznički muzej, Zagreb



sl. 1. Tipski nacrt pročelja kovačke radionice (HŽM; Fototeka)

sl. 2. Prva snimka strojarničkog kompleksa na zagrebačkom Trnju s početka 20. st. (HŽM; Fototeka)



Hrvatski željeznički muzej, u suradnji sa HŽ-ovim službama Korporativne komunikacije i Korporativne promocije, osmislio je i ostvario multimedijски projekt pod nazivom *Od strojarnice do muzeja*. Projekt je oživotvoren 5. listopada, uz Dan Hrvatskih željeznica, čije je obilježavanje ove godine bilo vezano za 115. godišnjicu neprekidnog rada TŽV-a *Gredelj*, danas najvećega željezničkog postrojenja za održavanje tračničnih vozila i posljednje tvornice na zagrebačkom Trnju. Tvornica će uskoro biti pre-

mještena sa svoje izvorne lokacije i povijesno obilježenih objekata te objediniti svoje kapacitete u industrijskoj zoni u Vukomercu, a svoj povijesni trag na Trnju trebala bi ostaviti u dijelu baštinski obilježenih objekata.

Tvornica je izgrađena 1894. g. kao Glavna strojarnica Mađarskih državnih željeznica (MAV-a) i bila je specijalizirana za održavanje parnih lokomotiva i željezničkih vagona. U vrijeme gradnje bila je među prvim, ali i najvećim industrijskim postrojenjima u zemlji. Daljnji razvoj potaknuo je širenje djelatnosti, usvajanje novih tehnologija s područja održavanja i izgradnje željezničkih vozila te širenje kapaciteta i radnih postrojenja. Već sredinom 20. st. tvornica je prerasla prvotni prostor i razinu potrebne tehničko-tehnološke opremljenosti, a sve je više postajala smetnja urbanističkom redefiniranju zagrebačkog Trnja, koje je prerastalo u prostor gradskoga središta. Stoga je 1960-ih godina započet projekt preseljenja tvornice s trnjanske lokacije u Vukomerec. Godine 1967.



obavljeno je djelomično preseljenje, a tvornica će biti u cijelosti preseljena početkom 2010., kada će svi *Gredeljevi* kapaciteti biti objedinjeni u suvremeno proizvodno postrojenje.

Tog trenutka povijesno značajan kompleks željezničkih radionica, koji obuhvaća prostor od 131 000 m² na Trnju, bit će uključen u postupak prostornog redefiniranja trnjanskog područja. S obzirom na činjenicu da je prvotni *Gredeljev* kompleks vrijedno neponovljivo nalazište industrijske baštine specifične po svojim graditeljskim i arhitektonskim obilježjima, ali i bogato čuvalište strojeva, uređaja i naprava, od kojih su neki tu od početka djelovanja tvornice, nije svejedno na koji će se način redefinirati navedeni povijesno obilježeni kompleks. Stručna, kulturološka valorizacija tog tvorničkog kompleksa potvrdila je njegove baštinske vrijednosti 2004. g. upisom četiriju *Gredeljevih* radionica (za održavanje lokomotiva, za održavanje vagona, kovačnice i tokarnice) te vodo-tornja u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, te 2008. g. uvrštenjem 13 strojeva u Registar pokretne baštine RH. Te bi činjenice trebale biti uzete u obzir i pri reurbanizaciji povijesnoga strojničkog kompleksa kako prostorno redefiniranje ne bi dovelo do narušavanja urbanog identiteta grada i do potpunog zatiranja naslijeđene povijesne važnosti tog prostora.

Osigurana građa za muzej *in situ*

Prema mišljenju struke, jedno od najkvalitetnijih rješenja akceptiranja baštinjenih i zaštićenih vrijednosti nekadašnje Strojarnice, današnjega TŽV-a *Gredelj*, sigurno je muzealizacija dijela zaštićenih prostora, i to

oblikovanjem željezničkoga muzeja *in situ*, dakle muzeja na samome mjestu zbivanja, u radionicama i halama u kojima su se više od jednoga stoljeća održavala i gradila upravo željeznička vozila. A takav muzej - Hrvatski željeznički muzej (HŽM) - razvija se proteklih 18 godina s južne strane *Gredeljeva* trnjanskog kompleksa. HŽM-ovi osnivači bili su predvidjeli da njegov izložbeni prostor budu upravo *Gredeljeve* hale kada se proizvodnja iz njih jednom premjesti na drugu lokaciju. Do sada je Hrvatski željeznički muzej prikupio građu koja je svojevrсни presjek 150-godišnjega djelovanja željezničkog sustava u Hrvatskoj, njegove važnosti za gospodarski napredak u pojedinim razdobljima, ali i za umreženost u europske prometne tokove. Ne treba dvojiti o atraktivnosti izložaka iz HŽM-ovih zbirki, pogotovo o izloščima iz zbirke koja objedinjuje više od stotinu željezničkih vozila na parni, električni i dizelski pogon, od kojih su mnoga tijekom radnog vijeka bila održavana upravo u strojničkim postrojenjima na zagrebačkom Trnju.

Zbog svega toga slijed od strojarnice do muzeja u ovom je primjeru logičan, opravdan i učinkovit. Zato je cijeli projekt obilježavanja 115. godišnjice *Gredelja* ostvaren pod navedenim nazivom u autentičnom prostoru *Gredeljeve* radionice za održavanje vagona, koja je na jedan dan bila pretvorena u izložbeni prostor. Na taj je način u izvornom prostoru kulturnoga dobra fingiran izložbeni postav Hrvatskoga željezničkog muzeja. Tom prigodom na radnim su kolosijecima bile izložene HŽM-ove muzejske lokomotive, i to parne lokomotive serije 116, 51, 62 i 33 te električna lokomotiva serije 361. Riječ je o vozilima koja imaju svoju povijesnu priču i muzejski značaj, koja su tijekom radnog vijeka održavana upravo u *Grede-*



sl. 3. Izvorni izgled pročelja radionice za održavanje lokomotiva (HŽM; Fototeka)

sl. 4. Depljan izložbe *Od strojarnice do muzeja*



sl. 5. Dio fingiranog postava bile su i parna lokomotiva oznake 116-037 iz 1904. g. te parna lokomotiva oznake 62-054 iz 1944. g. (snimio D. Staničić)



sl. 6. Muzejske lokomotive HŽM-a izložene u radioničkom prostoru *Gredelja*; parna lokomotiva JŽ 51-144, izgrađena 1945. u Tvornici strojeva i mostova u Slavonskom Brodu (današnji *Đuro Đaković*), i električna lokomotiva FS E 626.093/JŽ 361 201, izgrađena 1932. u Tvornici strojeva u Saronnu, Italija (snimio D. Staničić)

sl. 7. Parna lokomotiva 33-098 na svečanosti je predstavljena kao posljednja parnjača koja je u rujnu 2009. g. obnovljena u TŽV-u *Gredelj* (snimio D. Staničić)

sl. 8. Dio zbirke posebnih pružnih vozila (snimio D. Staničić)



ljevim radioničkim postrojenjima i obilježila dio njegove proizvodnje. Tako je i popravak električne lokomotive serije 361 godine 1953. označio početak održavanja električnih lokomotiva u *Gredelju*, a obnova muzejske lokomotive 33-098 dovršena je uoči postavljanja izložbe i simbolično označava završetak održavanja parnih vozila na trnjanskom dijelu *Gredelja*. Veliku pozornost pobudila su i izložena posebna pružna vozila, među



kojima su bila pružna kolica na ručni pogon, pružna trokolica na nožni pogon, kvatrocikl na nožni i kvatrocikl na motorni pogon. Dokumentacijski dio izložbe obuhvaćao je povijesne činjenice o razvoju željezničkog sustava u Hrvatskoj, o razvoju i uporabnom slijedu vučnih vozila, o izgradnji MÁV-ove strojarnice u Zagrebu, o povijesnim artefaktima koji taj kompleks čine povijesno obilježenim, o Hrvatskome željezničkom muzeju i njegovu fondusu, o vozilima koja su se u *Gredelju* održavala tijekom njegove povijesti. Navedeni prikazi predloženi su na dvadesetak izložbenih panoa veličine 70 x 100 cm.

Prinos izložbenom postavu dao je i Klub željezničkih modelara *Zagreb* izloživši modularnu maketu željeznice s pokretnim modelima HŽ-ovih vlakova, kao i modele lokomotiva, vagona i tramvaja koji su se održavali ili gradili u *Gredelju*. Cjelovitost izložbe bila je naglašena i projekcijom fotografskih zapisa iz povijesti *Gredelja*, koji se stalno projicirao na golemom panou, ali i povijesnom pričom o *Gredelju*, nastalom na temelju znanstveno-muzejskog istraživanja, koja je bila potka cijelog programa.



sl. 9. Željeznice u malome na modularnoj maketi (snimio D. Staničić)

Projekt *Od strojarnice do muzeja* bio je poticaj za muzealizaciju *Gredelj*evih radionica koje su zaštićene kao kulturno dobro i koje su sigurno najvredniji resurs željezničke baštine u zemlji. Pritom je izložba, odnosno fingirani izložbeni postav zorno potvrdio da je interaktivni suživot baštinjnih vrijednosti i muzejskih artefakata u primjeru TŽV-a *Gredelj* dohvatljiv i stručno opravdan, a time i izvediv. Nažalost, taj se put u to nije imala prigodu uvjeriti i šira javnost jer je izložba zbog radnih procesa koji se još uvijek ostvaruju trajala koliko i samo prigodno događanje, dakle samo jedan dan. Unatoč tomu, poruka o potrebi zaštite barem segmenta povijesno obilježenih objekata *Gredelja* i njihova sažimanja s kompatibilnim muzejskim zbirkama Hrvatskoga željezničkog muzeja vjerojatno je došla do ustanova koje bi se trebale brinuti o zaštiti, čuvanju i smislenom prezentiranju nacionalnih kulturnih vrijednosti.

Primljeno: 21. studenoga 2009.

“FROM ENGINE ROOM TO MUSEUM”: A STIMULATING PROJECT FOR THE MUSEALISATION OF THE PROTECTED RAILWAY INDUSTRIAL HERITAGE IN ZAGREB

In collaboration with Croatian Railways (CR) divisions for corporate communication and corporate promotion, the Croatian Railway Museum has devised and produced a multimedia project entitled *From Engine Room to Museum*. The project was given life in connection with the marking of the 115 years of uninterrupted work of *Gredelj*, today the largest railway plant for the maintenance of track vehicles and the last factory in

Zagreb's Trnje. The factory should very soon leave its original site, and will leave a historical trace of itself in Trnje in structures marked as heritage sites. This factory, built in 1894 as the main engine room of the Hungarian State Railways (MAV), specialising in the maintenance of steam locomotives and rolling stock.

At the time of its construction it was among the first but also the largest industrial plant in the country. Further development initiated the expansion of the activity, the adoption of new technologies in the domain of maintaining and constructing rolling stock and the expansion of capacities and working plant.

In the middle of the 20th century the factory had outgrown its original space and level of engineering necessary and technological equipment, and had increasingly become a nuisance to the town planning redefinition of Trnje, which was tending to grow into the space of the city centre. Hence in the 1960 a start was made on a project to shift the factory from its site in Trnje to one in Vukomerec. In 1967, the move was partially made, and will be finished at the beginning of 2010, when *Gredelj*'s capacities will be unified in a contemporary production plant. At that moment the historically important complex of railway workshops occupying a space of 131,000 square meters in Trnje will be included in the procedure for the spatial redefinition of the Trnje area.

Because the original *Gredelj* complex is a valuable and unrepeatable site of the industrial heritage, specific for its structural and architectural characteristics, and a rich storehouse of engines, devices and instruments, some of which have been here from the beginning of the work of the factory, it is not a matter of indifference how the historically marked complex will undergo redefinition.

The project *From Engine Room to Museum* was a spur to the musealisation of *Gredelj*'s workshops, which are protected as a cultural property and which beyond doubt the most valuable resource of the railway heritage in the country. The article is at the same time a message to institutions that should care for the protection, preservation and purposeful presentation of natural cultural values about the need for protecting at least a segment of the historically marked structures in *Gredelj* and their amalgamation with compatible museum collections of the Croatian Railway Museum.